

Humaniści nie rewidowali tradycji arystotelesowsko-scholastycznej, nie głosili antropocentryzmu, ateizmu czy „nowej filozofii” (co przypisywano im jeszcze w dziewiętnastowiecznych interpretacjach nurtu); pozostawali bez wątplenia synami swojej epoki i dziedzicami kultury średniowiecznej, w której znakomita większość tekstów starożytnych – ponownie „odkrywana” przez humanistów – była znana i otaczana szczerą admiracją. A jednak potraktowane z większą niż w wiekach poprzednich uwagą i wyraźnie zautonomizowane studia humanitatis miały pewne implikacje polityczne i filozoficzne. Oczywiście dla Rzymian, a mało atrakcyjny dla wieków średnich związek między edukacją humanistyczną – dającą młodzieży rzymskiej narzędzia retoryczne, wiedzę o historii i polityce, ale też świadomość moralnych zobowiązań wobec społeczeństwa – a praktyką życia społecznego zyskał na znaczeniu w miastach włoskich, w których odrodził się ideał obywatelskiej partycypacji w rządach, a pragmatyczni i trzeźwi Medyceusze stali się najważniejszymi

mecenasami humanizmu, dostrzegając w nim instrument sprawowania i utrzymania władzy. Wczesnonowożytny republikanizm we wszystkich kulturowych wersjach europejskich, później zaś północnoamerykańskich, uczynił swym zapleczem właśnie humanistyczne kompetencje obywateli aspirujących do udziału w rządach. To bardzo praktyczna i ściśle polityczna konsekwencja klasyczo-renesansowego programu edukacyjnego, z którym bezpośrednio wiążą się narodziny nowożytnych demokracji. Miał on też wielkie znaczenie dla Rzeczypospolitej polsko-litewskiej, rozwijającej się od połowy piętnastego wieku jako monarchia mixta z umacniającym się coraz bardziej komponentem republiki szlacheckiej, w której umiejętność negocjowania, perswadowania, pozyskiwania zwolenników dla własnych koncepcji politycznych czy choćby tylko interesów okazywała się podstawowym narzędziem sprawowania władzy, a edukacja retoryczna, jaką zapewniały kolegia jezuickie, przygotowywała młodzież szlachecką do tak właśnie pojętego uczestnictwa w życiu publicznym.